

ІНСТИТУТ РЕЛІГІЄЗНАВСТВА – ФІЛІЯ ЛЬВІВСЬКОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ РЕЛІГІЇ
ЛЬВІВСЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ ІНСТИТУТУ УКРАЇНСЬКОЇ АРХЕОГРАФІЇ
ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ім. М. ГРУШЕВСЬКОГО НАН УКРАЇНИ
ВІДДІЛЕННЯ РЕЛІГІЄЗНАВСТВА ІНСТИТУТУ ФІЛОСОФІЇ ім. Г. СКОВОРОДИ

ІСТОРІЯ РЕЛІГІЇ В УКРАЇНІ

НАУКОВИЙ ЩОРІЧНИК
2007 рік

Книга II
Львів

“Логос”
2007

Вміщені у збірнику наукові праці охоплюють широке коло питань з історії релігій в Україні з дохристиянських часів і до сьогодні. Зокрема розглядаються теми про вірування слов'ян і висвітлення археологічних досліджень у вивченні поховального обряду на терені Давньоруської держави, християнізація Русі-України, історія християнських та інших конфесій в Україні, включаючи східні релігії, а також досліджуються питання збереження духовного і культурного надбання та впливи християнства на розвиток сакрального мистецтва.

Не залишилися поза увагою актуальні проблеми сучасного релігійного становища в державі.

РЕДАКЦІЙНА РАДА:

Я. Дашкевич, доктор історичних наук, М. Капраль, доктор історичних наук, В. Наулко, чл. Кор. НАНУ, доктор історичних наук, П. Сохань, чл. Кор. НАНУ, доктор історичних наук, В. Ульяновський, доктор історичних наук, В. Єленський, доктор філософських наук, А. Колодний, доктор філософських наук, В. Лях, доктор філософських наук, Л. Филипович, доктор філософських наук, П. Яроцький, доктор філософських наук, О. Боднар, доктор мистецтвознавства, Я. Запаско, доктор мистецтвознавства, Р. Захарчук-Чугай, доктор мистецтвознавства, М. Станкевич, доктор мистецтвознавства, Г. Стельмащук, доктор мистецтвознавства.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

В. Любащенко, С. Павлюк

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

З. Білик, Я. Дашкевич, Л. Моравська

*Затверджено до друку вченими радами
Львівського відділення Інституту української археографії
та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України,
протокол № 2 від 11 квітня 2007 року,
і Львівського музею історії релігії,
протокол № 3 від 17 квітня 2007 року.*

Статті подаються в авторській редакції

3. Слободян В. Церкви України. Перемиська єпархія. – Торонто – Львів, 1998. – 863 с.
4. Betlej A., Krasny P. Późnobarokowe wyposażenie kościoła oo. Bernardynów w Radeczniczy // Sztuka ziemi chełmskiej i wojewódstwa bełskiego. – Kraków, 1999. – S. 83–110.
5. Kowalczyk J. Łatynizacja i okcydentalizacja architektury greckokatolickiej w XVIII wieku // Biuletyn Historii Sztuki. – 1980. – №3–4. – S. 347–364.
6. Krasny P. Architektura w Polsce 1572–1764 // Kraj skrzydlatych jeźdźców. Sztuka w Polsce (1572–1764). – Warszawa, 2000. – S. 81–97.
7. Krasny P. Lwowskie środowisko artystyczne wobec idei symbiozy sztuk w wystroju i wyposażeniu wnętrz sakralnych (1730–1780) // Rocznik Historii Sztuki. – T. XXX. – 2005. – S. 147–189.
8. Ostrowski J. K., Pencakowski P. Kościół p. w. Trójcy i klasztor Misjonarzy w Mikulińcach // Kościoły i klasztory rzymskokatolickie dawnego wojewódstwa ruskiego / Pod. red. J. Ostrowskiego. – Kraków, 1996. – T. 3. – S. 53–66.

SUMMARY**Oleg BOBROVSKYY****PROVINCIAL SCULPTURE OF EASTERN GALICIA OF THE 2ND HALF OF THE XVIII CENTURY SHOVED ON THE EXAMPLE OF SCULPTURAL DECORATION OF THE CHURCH IN THE VILLAGE BATIATYCHI**

This article is a part of larger study devoted to the problem of Lviv sculptural school of the 2nd half of the XVIII century. Creative activity of provincial galician sculptors was an important part of artistic phenomenon of the School. Trying to repeat artistic manner of the prominent Lviv masters provincial sculptors created ansambles of altar sculptures for village churches all over Galicia. The interior of the church in village Batiatychi comprises a beautiful ansamble of fully preserved altar sculpture carved by unknown provincial sculptors.

Олег Болюк

*кандидат мистецтвознавства,
науковий співробітник Інституту народознавства
Національної академії наук України*

**ПРЕСТОЛИ БОЙКІВСЬКИХ ЦЕРКОВ:
ТЕКТОНІКА ТА ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЕКСПЕДИЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ
2005 РОКУ)**

На кількох прикладах розглянуто тектоніку та художні особливості престолів церков центральної Бойківщини, досліджених під час наукової експедиції 2005 року. Вказано на походження, основні різновиди та спільні художні ознаки киворіїв, престолів XIX–XXI століть, подано їх порівняльну мистецтвознавчу

характеристику.

Ключові слова: престол, киворій, церква, інтер'єр, декор, мистецтвознавство.

Дерев'яне облаштування сакрального простору у вітчизняному мистецтвознавстві не стало предметом усебісторонніх ґрунтовних розвідок через низку об'єктивних факторів, тому потребують ще тривалого вивчення. Не викликає сумніву зокрема актуальність дослідження необхідного в християнському обрядодійстві предмету – престолу: чотирикутної дерев'яної столоподібної конструкції, – оскільки він слугує не лише як спеціальне підвищення для відправ священнослужителем над ним божественної Літургії, а й містить художні ознаки та не менш важливі символічні значення. Семантика головного престолу зумовила виникнення його синонімічних назв – алтар, вітвар, олтар, жертovníк, престіл, трапеза. У східному обряді на основі символіко-догматичних вчень на ньому приносять безкровну жертву у Новому Завіті (звідси – „жертovníк”) у вигляді Хліба і Вина як символів Тіла і Крові Христових (на згадку про Ісусове вчення на Тайній Вечері, звідси – „трапеза”). Престіл символізує одночасно вищий Божий світ, ясла Ісуса, Гріб Господній і є головним священним осередком цілого храму. Розміщений нерухомо посеред святилища („Святая Святих”), „вищого хору”, вітваря (від синоніму головного престолу – вітвар, приміщення має аналогічну назву) в оточенні іншого облаштування: проскомидійника біля північної стіни; запрестольного хреста та вітварних ікон позаду нього; також феретронів (процесійних ікон), що в окремих випадках встановлюють на престолі замість запрестольної ікони; „горного сидалища” – крісла для архієрея (єпископа), по боках якого ставлять сидіння для священників та дияконів – „сопрестоля”; іконостасу (вітварної перегородки, яка впродовж свого розвитку набула різноманітних композиційних варіантів) – навпроти царських воріт. Головний престол освячують на честь святого або події, тому храм отримує згідно з цим назву, а парафія особливо урочисто відзначає його щорічним престольним (храмовим) святом. Його освячення здійснює архієрей на так званому повному освяченні, використовуючи спеціально приготовлену „рожану воду”, воскомастику для лиття їх у місця з'єднань чотирьох стовпців із престольною дошкою (трапезою) престолу. Його покривають обрусами та кладуть антимінс. На покритому головному престолі на головній осі будівлі стоїть дарохранильний кивот зі Святими Дарами; розміщено Євангеліє; на престольний хрест з Розп'яттям і ручний хрест; одно-, дво-, трисвічники зі свічками (тепер – тільки по боках кивоту або семисвічник позаду нього); раніше в окремих храмах – рипіди й ін. [2; 3; 4; 6; 9; 10; 11; 12].

Прототипом престолу були підвищення з каменю, ґрунту на відкритому просторі, на яких політеїстичне людство складало жертви для богів у різних потребах. Такі жертovníки неодноразово згадують біблійні тексти й інші давні літературні джерела, свідченням чого є археологічні знахідки. В античності жертovníки встановлювали ззовні храмів, на площах або у місцях поклоніння. У I–IV ст. християни, через гоніння їх владою, проводили перші богослужіння в підземеллях (катакомбах Італії, Греції, Малої Азії), біля гробів святих, їх мощей, саркофагів, які слугували первісними престолами. Згодом частинки мощей у православному обряді стали зберігати, зашиваючи їх в антимінс, у латинському – переховувати у вглибленні

вівтарної менси. Після 313 р., за правління імперією Костянтином Великим, коли закінчились переслідування християн і започаткувалось церковне будівництво, престоли зайняли звичне для нас місце.

Окрім головного престолу, розрізняють ще й зовнішній амвон та бічні престоли (вівтарі), які інколи розташовують у бічних приміщеннях. Їх зводять у честь святих, подій, але храм називають згідно з посвятою головного престолу. Бічні вівтарі переважно одностилеві з головним, однак оздоблені скромніше з метою акцентування уваги на центральному жертovníку.

В окремих церквах головний престол увінчує переважно куполовидний киворій (ківорій, киворіон, ківоріон, сінь, сень, піднебесне, поднебесное, балдахін); Це переважно куполовидне, напівсферичне накриття, яке опирається на чотири колони, стовпці, що можуть слугувати і каркасом престолу, виготовлене найчастіше з дерева, рідше – муроване або металеве, і має символічне та декоративне значення, втративши практичну функцію.

Так, первісні киворії будували для кріплення з внутрішнього боку купола ківорію-ковчегу – посуду для зберігання Найсвятіших Тайн, виготовленого з металу найчастіше у вигляді символу Святого Духа – голуба, який інколи теж називали киворієм або перістеріоном. Купол увінчував хрест із Розп'яттям, оточений встановленими і підвішеними лампадами, живими квітами. Жертovníк і простір між опорами купола закривали завіси, що нагадували заслони у храмі Соломона. Християни застосовували киворії найраніше у романських храмах, хоча подібні накриття широко використовують дотепер на Сході у вигляді заслони з дорогої тканини (звідси з італійської *baldacchino* – балдахін – шовкова тканина з Багдада) від проміння і для вираження величі особи, що на троні, ложі, у наметі. Завдяки релігійним, економічним й іншим взаємозв'язкам зі Сходом на Київській Русі відомий з X ст., як сень, що набув слов'янської назви. У храмах над престолом киворій символізує небозвід над землею (звідси – піднебесне, поднебесное) – жертovníк, на якому приноситься Богові жертва. Архітектурні стилі відобразились і на оздобленні киворію, тому, у залежності від них, застосовували колони різноманітних форм, декорували внутрішню площину балдахіна, який могли оточувати скульптурні композиції; покривали фарбами, золотили.

Облаштування церкви з дерева, як і з інших матеріалів, виготовляли в основному професійні майстри, які надавали виробу художніх ознак, властивих тому чи іншомустилію. Однак, жодне із мистецьких віянь не заповнило цілковито місцевих художніх традицій, а лише збагачувало їх новими ідеями. Багато збережених творів свідчать про авторство народних майстрів, які відображали впливи цих стилів по-своєму, залишаючи в основі усталені способи формотворення й оздоблення, притаманні місцевим естетичним уподобанням.

Про співіснування таких різних за стильовими ознаками, місцем виготовлення, авторством предметів церковного облаштування переконливо доводять результати польових досліджень комплексної мистецтвознавчої експедиції науковців відділу народного мистецтва Інституту народознавства НАН України, яку було проведено у серпні 2005 року на території Самбірського, Старосамбірського,

Турківського районів Львівської області, Великоберезнянського та Перечинського районів Закарпатської області з метою виявлення й дослідження творів народного і професійного сакрального мистецтва.

Різноманітність широкої сакральної творчості вимагає згрупування столярно-сницарських виробів за їх функціональним призначенням, що полегшує проведення мистецтвознавчого аналізу творів, зокрема визначення їх художніх особливостей. Відтак узагальнюючі характеристики дерев'яного облаштування церков уможливають на початковому етапі дослідження хоча б приблизного датування творів сакрального деревообробництва, оскільки для більшості з них складно визначити рік виготовлення через відсутність будь-якої їх документації та неможливість зібрати інформацію у місцевих парафіян. Окреме місце у типології церковного облаштування займають престоли.

У церквах населених пунктів, досліджених експедицією, траплялись престоли двох типів: столоподібна конструкція (як поширений варіант – із виступами-„ризалітами” на кутах) та тектонічно подібна конструкція із киворієм. Декор обидвох типів проявляється у різноманітні профільованих, інколи рельєфно різьблених, рамах, що оточують зображення на антипедіумі; багетних поясах, які підкреслюють форму конструкції у вигляді невеличких фризів біля стільниці (престольної дошки – трапези) та на профільованому цоколі; у рельєфних накладках із зображенням стилізованої рослинності (квітів, листя, пуп'янків, пагонів); у кольоровому вирішенні престолу із золоченими деталями. На відміну від закарпатських церков (с. Ужок, Гусний, Сухий, Стара Стужиця, Вишка, Сіль), у храмах гірської Львівщини часто зустрічались престоли, боковини яких не були повністю накріті катасаркою, що дозволяло простежити їх художнє вирішення. Окремі з них містять намальовані олією біблійні сюжетні зображення (наприклад, „Воскресіння”, „Моління о Чашу” у церкві Архангела Михаїла 1909 р. у с. Яворів Турківського р-ну, майстер храму – Комар з м. Долина; „Тайна Вечеря”, „Жертвоприношення Авраама” на боковинах престолу поч. ХХІ ст. новозведеної церкви св. Юрія у с. Сянки Турківського р-ну; „Жертвоприношення Ноя”, „Покладення до Гробу Тіла Ісуса Христа” – на антипедіумі престолу 2005 р. церкви св. Параскевії Сербської 1781 р. у с. Тисовиця Старосамбірського р-ну), – зображення євангелістів (церква св. Параскевії Сербської 1991 р. у с. Топільниця Долішня Старосамбірського р-ну) або християнської символіки (церква Різдва Богородиці 1876 р., відновлена 1923 р., у с. Розлуч Турківського р-ну) [1]. В останньому храмі балдахін киворію, ймовірно існуючий з часу побудови храму, підтримують на кутах колони коринфського ордеру, поміж золоченими капітелями яких звисають рельєфно різьблені китиці бахроми, що імітують справжні. Прямокутний у плані киворій, що повторює форму престолу, увінчує семикінцевий хрест, кріплений до яблука. Капітелі балдахіну Михайлівської церкви 1798 р. у с. Соснівка (колишня назва – Нанчілка Мала Старосамбірського р-ну) лише імітують згаданий ордер, оскільки пластика їх завитків спрощена, а замість листя аканту вжито мотив „сосонка”, поширений в українському народному мистецтві [1]. Фриз балдахіна містить ряд „сухариків” (гутт), на який опирається куполовидне накриття. Таке пластичне вирішення,

очевидно, було нав'язане напрямом класицизму. Це дає підставу припускати, що тут престол з киворієм було виготовлено не пізніше другої половини XIX ст.

Киворії закарпатських церков Різдва Івана Хрестителя (XVIII ст. ?) с. Сухий та Миколая Чудотворця 1655 р. с. Гусний складають „кручені” спіральні колони, увиімках яких вирізьблено виноградну лозу з гронами ягід [1; 5, с. 64; 7, 96; 8, 16]*. Конструкцію країв прикрашають різьблені китиці із бахромою, що імітують справжні, виготовлені зі сухозлітки. В обидвох випадках киворії увінчують медальйони із написаним олійними фарбами „Всевидячим оком”. Різниця між надпрестольними конструкціями полягає у насиченості оздобленням. Киворій гусненської церкви за формою та різьбленням простіший, аніж у с. Сухий. Останній, окрім декоративних накладних елементів у вигляді квітів з листям, лаврових гірлянд, поясків, доповнений з нижнього боку накриття- „піднебесного” різьбленою фігурою голуба – Святого Духа в ореолі, побіч якого прикріплені рельєфні сонце, півмісяць та п'ятикутні зірки [13, с. 111]**.

Головний фасад конструкції киворію церкви у с. Сухий, навпроти царських воріт, акцентує фігура пелікана, який годує своїм тілом пташенят – не часто використовувана у місцевому сакральному різьбленні композиція, що символізує самопожертву Ісуса Христа заради прощення гріхів людства. За технікою виконання та композиційним вирішенням виноградних грон на „кручених стовпах”, волют на ребрах балдахіна, зрештою, увінчуюча композиція киворію – різьблені фігурки пелікана й пташенят у церкві Архистратига Михаїла XVII ст. с. Ужок Великоберезнянського району, помітна подібність з аналогічними конструкціями церков с. Гусний і Сухий, однак в останньому випадку різьблені деталі опрацьовані ретельніше. Ймовірно, вони всі були виготовлені одним майстром у різний період його творчості.

Художні особливості киворіїв кінця XIX–XX ст., обстежених під час експедиції, відображають впливи як загальноєвропейських стильових течій, так і локальних способів оздоблення. Наприклад, декоративні елементи киворію церкви Миколая Чудотворця 1905 р. с. Стужиця Стара Великоберезнянського р-ну своїми про-

* Інформація на охоронній таблиці церкви Миколая Чудотворця с. Гусний повідомляє, що вона зведена 1655 р. Так само датує її у своїй монографії Г. Логвин [5, с. 64]. Натомість М. Поврозник датує 1657 р., В. Січинський – 1759 р. [7, с. 96; 8, 16].

** Використання місткості у вигляді голуба для зберігання Святих Дарів має давню традицію. У християнському мистецтві його виготовляли ще у IV ст., а то й раніше. Одну із перших згадок про використання під час літургійної церемонії фігури голуба знаходимо у життєписі про єпископа Кесарійського (св. Василя Великого, нар. 330 р.) Згодом, такий сакральний символ був поширений не лише у церквах візантійського обряду, а й часто траплявся, наприклад, у монастирях Франції. У храмах романського періоду застосування тканого балдахіну, що є запозиченням зі Сходу, зумовило металеву фігуру цього птаха (*colomba eucaristica*) розміщувати всередині накриття. Дерев'яні конструкції киворію та розміщення кивоту на престолі поступово знівелювали практичну функцію євхаристичного голуба, який став символічним та декоративно-композиційним елементом не лише надпрестольного накриття, а й використовувався у пластиці казальниць, завершень бічних вівтарів та проскомидійників.

порціями, лініями та композицією загалом відображають течію неокласицизму, своєрідно інтерпретовану у сакральному мистецтві цієї місцевості. Канелюри колон конструкції, вирізані на значній відстані один від одного, масивні коринфські капітелі, між якими кріплені рельєфно різьблені драперії, ніби стягнуті по центру шнурами з китицями, ряд великих іонік, завершення з вазами на кутах балдахіну вказують на ремінісценції класицистичних декоративних елементів.

Парафіяни московської патріархії с. Сіль цього ж району у церкві св. Василя Великого конструкцію киворію нещодавно частково розібрали, прикріпивши ланцюгами до стелі святилища власне балдахін, з внутрішнього боку якого вмонтовано низьковартісну у художньому сенсі люстру серійного виробництва, а одну із колон використали як стрижень аналоя [1]*. Лаконічний за формою киворій з мінімальним використанням оздоблення, гладким стовбуром колон схиляє до думки, що був він виготовлений в першій половині ХІХ ст. під впливом пізнього класицизму, а то й пізніше, коли ознаки цього стилю у великих культурних центрах зникають.

Киворіїв, які б були виготовлені впродовж кінця ХХ – початку ХХІ ст., за час експедиційних досліджень не виявлено. Натомість зафіксовано престоли, проскомидійники, тетраподи, окремі деталі бічних вітарів, аналогі й ін. церковне облаштування, створені за останні тридцять років як професійними столярами й різьблярами на замовлення, так і місцевими умільцями-деревообробниками, а то й парафіянами без спеціальних знань і художніх навиків. Так, антипедіум престолу церкви Миколая Чудотворця 1690 р. с. Тур'є Старосамбірського р-ну становить ламінована темно-вишневим штучним шпоном тирсоплита, на якій наведено жовтою фарбою смуги ромбовидного орнаменту. Подібним прикладом застосування низьковартісних матеріалів у конструкціях церковного облаштування є виготовлений у 1970-х рр. тетрапод церкви Успіння Богородиці 1730 р. с. Топільниця Горішня Старосамбірського р-ну. Плити боковин та їх краї доповнені накладними деталями яскравих кольорів у вигляді стовбурів дерев, по яких в'ються лілії, фігурами ангелів на хмарах, Агнцем із хоругвою. Однак, випадки існування таких дисонуючих й художньо невиразних богослужбових предметів з іншим церковним облаштуванням є поодинокі. Частіше трапляється використання пластикових рослин на іконостасах, бічних вітарях, тетраподі й іншому облаштуванні, що становить одне із проблематичних питань стосовно розуміння місцевою громадою, а то й священиками, чуття гармонії, естетичних засад й доцільності привнесення у церковний інтер'єр невласливої традиційної культури антимистецької продукції.

Іншим проявом новочасних інкрустацій в облаштуванні храмів стало застосування у сакральних предметах геометричного контурного різьблення на лакованій поверхні із заповненням орнаменту та композицій аніліновими барвниками, що було властиво для сувенірних виробів 1970–1980-их рр.: шкатулок, скринь, аль-

* Церква Св. Василя Великого (датують 1635 р. та 1777 р.) с. Сіль Великоберезнянського р-ну Закарпатської обл. перенесена зі с. Сянок, що на Турківщині, і поставлена в урочищі Згарище, а згодом перенесена вдруге на теперішнє місце.

бомів, рамок тощо. Опитування місцевих респондентів підтвердило припущення періоду їх датування. В окремих випадках площини тетраподів, проскомидійників, окрім оздоблення, виконаного у згаданій техніці різьблення, доповнені точеними накладними деталями у вигляді півбальєсин, інколи із нанесеною на них тригранно-виїмчастою різьбою [1]*. Правильність ліній, вираженість композицій і вдале поєднання кольорових елементів різьби, що нагадує вишивку не лише цього регіону, переконує про виконання їх професійними майстрами. Важливо зазначити, що предметів з геометричним різьбленням, покритим аніліновими фарбами, в інтер'єрах досліджуваних церков Закарпаття не було виявлено, окрім невеликої рами для образу, яка, очевидно, є привізною, що свідчить про локальне художнє явище 1970–1980-их рр., принаймні на території Турківщини та Старосамбірщини.

Впродовж останніх п'ятнадцяти років, завдяки відродженню Української Церкви, та, в окремих випадках раніше, – з середини 1980-х рр., коли покращилось ставлення тогочасних владних структур до інших віросповідань, окрім московського православ'я, в облаштуванні храмів помітне вдале художнє вирішення дерев'яних богослужбових предметів. Це стосується зокрема престолів, проскомидійників, кивотів, тетраподів, аналоїв, іконостасів й ін.

Престол, виготовлений на початку 1990-х рр., церкви с. Топільниця Долішня, оздоблений рельєфними золоченими накладками у вигляді смуг з своєрідно видовжених „намистин”, рослинних завитків з листям і квітами, які розміщено на антипедіумі навколо намальованих євангелістів, оточених різьбленими квадратної форми рамами, кріплених у вигляді ромба. Виконавцем престолу міг бути, ймовірно, автор кивоту та семисвічника цієї ж церкви – професійний майстер, топільчанин Микола Пліш 1960 р. народження. Для його творів властива пластика, наближена до реалістичного трактування, що проявляється насамперед у виноградних пагонах, листі та китицях ягід.

Престол 2005 р. роботи Римця Василя Андрійовича церкви с. Тисовиця вирізняється серед інших нововиготовлених поєднанням форми конструкції на зразок правильної призми із невеликими колонами-стовпцями на його кутах, що є ремінісценцією киворію. Оригінально трактовані обрамлення та краї ікон антипедіума у вигляді чотирьохпелюсткових медальйонів, які оточують рельєфно різьблені накладні пагони й листя рослин. Важливо зауважити, що перед встановленням нового престолу, згідно з інформацією місцевого пароха й паламаря, було відкрито старий, всередині якого містився камінь із горизонтально кріпленим на ньому півкругляком. На останньому було нанесено олійною фарбою напис: „Б–1681–Д–1780” та „Б–1905–1978”. Перше датування уможливує припущення, що, принаймні, східна частина храму збереглась не з 1781 р., як датують будівлю загалом, а з 1681 р. [1].

Серед творів сакрального мистецтва останніх десятиліть, зафіксованих під час експедиції, варто уваги престол хрещатої трибанної церкви Архистратига Михаїла 1903 р. побудови (проект архітектора Василя Нагірного, майстер Василь

* Контурне різьблення є на престолі церкви Собору Пресвятої Богородиці 1773 р. с. Бусовисько Старосамбірського р-ну.

Марків) с. Ясениця Замкова Старосамбірського р-ну. Найбільш незвичними як для художнього вирішення є боковини престолу, які становлять карбовані на міді біблійні сцени (авторство встановити не вдалось), серед них – інтерпретація відомого твору Леонардо да Вінчі „Тайна Вечеря”. Конструкцію фланкують витончені колонки, покриті золотом. Їх стовбури оздоблені традиційними виноградними пагонами, листям, ягодами. Храм також містить облаштування та церковні речі як нові, так і з ХІХ ст., які збереглися з попередньої церкви 1760–1761 рр. [1].

Таким чином, в обстежених під час мистецтвознавчої експедиції бойківських церквах виявлено престоли ХІХ – початку ХХІ ст. На основі особливостей тектоніки розрізняють два типи – столоподібних конструкцій, датованих ХХ–ХХІ ст., та аналогічних з киворієм, відомих з ХІХ ст. Форма й декор престолів відображають інтерпретації мотивів західноєвропейських стилів того чи іншого періоду у поєднанні з традицією місцевого художнього деревообробництва. Водночас у сучасних предметах цієї типологічної групи простежується застосування новітніх матеріалів, які не завжди гармонують з внутрішнім простором церкви. З середини 1980-х рр. в облаштуванні храмів помітне вдале художнє вирішення дерев'яних богослужбових предметів, зокрема й престолів, насамперед із застосуванням контурного геометричного різьблення та поліхромії орнаментів, що є локальним мистецьким явищем. Впродовж останніх десятиліть позитивною тенденцією є використання професійними майстрами в оздобленні престолів рельєфно різьблених накладних деталей. Наведені приклади дерев'яних сакральних предметів бойківських храмів характеризуються не тільки їх відмінністю, що є лише початковим результатом вивчення цього різноаспектного явища вітчизняної культури, який поглиблюватиметься при наступних дослідженнях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Архів Болюка О. Експедиційні матеріали 2005 року: архітектура та церковне облаштування.
2. Архітектура: Короткий словник-довідник. – К.: Будівельник, 1995. – 335 с.
3. Вагнер Карль, Форгрімлер Герберт. Короткий теологічний словник. – Львів, 1996. – 663 с.
4. Декоративно-ужиткове мистецтво: Словник. – В 2-х т.: Львів: Афіша, 2000. Т.1. – 364 с.
5. Логвин Г. Н. Украинские Карпаты: Книга-спутник. – М.: Искусство, 1973. – С. 64.
6. Любачівський Мирослав Іван. Літургіка: храм-посуди-ризи, дзвони-мощі-образи, книги церковні-церковний спів. – В 2-х ч. – Рим, 1990. Ч. 1. – 89 с.
7. Поврозник Михайло. Альбом українських церков Закарпаття, Лемківщини, Холмщини та Підляшшя. – Лондон: Українська видавнича спілка, 1988. – С. 96.
8. Січинський В. Бойківський тип дерев'яних церков на Карпатах. – Львів, 1927. – С. 16.
9. Словник українського сакрального мистецтва. – Львів, 2006. – 287 с.
10. Соловій М. М. Літургіка для українських католицьких шкіл: – В 2-х ч. – Торонто: Видавництво о. Василіан, 1959. – Ч. 1. Святі речі. – 87 с.

11. Станкевич Михайло. Українське художнє дерево XVI–XIX ст. – Львів: Афіша, 2002. – 479 с.
12. Христианство: Словарь. – М.: Республика, 1994. – 559 с.
13. Suppellettile ecclesiastica I. 4. Dizionari terminologici. A cura di Benedetta Montevocchi, Sandra Vasco Rocca. – Centro Di, 1988. – P.111.

SUMMARY**Oleh Bolyuk****CHURCH ALTARS OF BOIKO LAND:
TECTONICS AND ARTISTIC PECULIARITIES**

Several examples are being used in review of tectonics and artistic peculiarities of altars at temples of Central Boiko land, that had been studied during scientific expedition of 2005. Indications have been made upon the origin, main kinds and common artistic features of ciborium and altars of XIX to XXI cc. with comparative art characteristics of objects.

Key words: altar, ciborium, church, interior, decore, art studies.

Олександра Дида,

*студентка Інституту архітектури
Національний університет „Львівська політехніка”*

БІБЛІЙНІ ОБРАЗИ У МИСТЕЦТВІ ОЛЕКСИ НОВАКІВСЬКОГО

Розглядається творчість видатного українського художника ХХ ст. Олексі Новаківського щодо втілення в його полотнах образів Святого Письма. Показано, що митець органічно поєднував у своєму світогляді патріотизм, відданість своєму народові і вищу Божественну істину, яку вбачав у любові до людини.

Ключові слова: біблійний образ, ікона, символ, образотворче мистецтво.

Олекса Новаківський є однією з найвидатніших і особливо примітних особистостей українського мистецтва ХХ сторіччя. Його визнання як митця розпочалося відразу, як тільки він ступив на творчу дорогу, й продовжувалося протягом усього його життя. Особливою заслугою Олексі Новаківського, крім його власної творчості, було створення ним у Львові української мистецької школи, в якій виросла і сформувалася ціла генерація талановитих митців (С. Гебус-Баранецька, Ю. Кратохвиля-Відимська, Я. Музика, М. Сельська й ін.). Художник помер у Львові, в 1935 році, проживши 63 роки. Його похорон перетворився у величну громадську маніфестацію.

У Радянській Україні творчості Олексі Новаківського не приділялося належної уваги з політичних причин. У незалежній Україні художня спадщина Олексі Новаківського зайняла більш помітне місце в пантеоні українського мистецтва. Свідченням визнання творчості українського митця та вшанування його пам'яті є музей його імені у Львові. Цей музей відвідує багато людей, в тому числі і студентська молодь. Твори митця знаходяться в експозиціях українських музеїв і

ЗМІСТ

СХІДНІ РЕЛІГІЇ.....	3
---------------------	---

Edyta Antoniuk (Варшава, Польща)

WPLYW CHASYDYZMU NA LITERATURĘ POLSKĄ XX WIEKU NA PRZYKŁADZIE POWIEŚCI JULIANA STRYKOWSKIEGO «JUDA MAKADI»	3
--	---

Дмитро Доновський (Дніпропетровськ)

КРЫМСКИЕ КАРАИМЫ.....	13
-----------------------	----

Микола Одарченко (Львів)

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ СУФІЗМУ.....	22
----------------------------------	----

Ярема Полотнюк (Львів)

“ПРЕКРАСНІ ІМЕНА БОГА” (“АЛЬ-АСМА АЛЬ-ХУСТНА”) В ІСЛАМІ ТА ЇХНІ ПЕРЕКЛАДИ.....	29
---	----

Оксана Сприса (Львів)

СИМВОЛІЧНІ ЗНАЧЕННЯ ЗЕЛЕНОГО КОЛЬОРУ В МОВІ КОРАНУ.....	34
--	----

Надія Томків (Львів)

СИМВОЛІКА ВОГНЮ В ЗОРОАСТРИЗМІ.....	39
-------------------------------------	----

Юлія Ференчак (Львів)

ПРОРОЧА МІСІЯ МУХАММЕДА.....	45
------------------------------	----

ІСТОРІЯ

БОГОСЛОВСЬКОЇ ТА РЕЛІГІЄЗНАВЧОЇ ДУМКИ В УКРАЇНІ.....	55
---	----

Володимир Андрушко, Олег Огірко (Львів)

РЕЛІГІЯ ТА ЇЇ РОЗУМІННЯ В СУЧАСНОСТІ.....	55
---	----

Алла Арістова (Київ)

“РЕЛІГІЙНИЙ КОНФЛІКТ” ЯК КАТЕГОРІЯ РЕЛІГІЄЗНАВСТВА.....	60
---	----

Вячеслав Бліхар (Львів)

ФІЛОСОФСЬКО-БОГОСЛОВСЬКИЙ АСПЕКТ ПІЗНАННЯ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО.....	68
---	----

МУЗЕЙНИЦТВО ТА ОХОРОНА САКРАЛЬНИХ ПАМ'ЯТОК.....671

Олег Бобровський (Львів)

ПРОВІНЦІЙНА СКУЛЬПТУРА СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ
 ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVIII СТ. НА ПРИКЛАДІ
 ПЛАСТИЧНОГО ОЗДОБЛЕННЯ ІНТЕР'ЄРУ ЦЕРКВИ СОБОРУ
 ПРЕСВЯТОЇ БОГОРОДИЦІ У С. БАТЯТИЧІ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....671

Олег Болюк (Львів)

ПРЕСТОЛИ БОЙКІВСЬКИХ ЦЕРКОВ: ТЕКТОНІКА
 ТА ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ
 ЕКСПЕДИЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ 2005 РОКУ).....676

Олександра Дида (Львів)

БІБЛІЙНІ ОБРАЗИ У МИСТЕЦТВІ ОЛЕКСИ НОВАКІВСЬКОГО.....684

Наталія Кінд-Войтюк (Луцьк)

ОПИС САКРАЛЬНИХ ПАМ'ЯТОК ВОЛИНІ
 У КРАЄЗНАВЧИХ ПРАЦЯХ 1930-Х РОКІВ.....689

Надія Кукса (с. Суботів Чигиринського району)

АРХІТЕКТУРНО-КОНСТРУКЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ЦЕРКВИ
 СВЯТОГО ПРОРОКА ІЛЛІ В СУБОТОВІ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ
 АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ 2005–2006 Р.Р. 694

Олена Кушпетюк (Луцьк)

“ВОЛЫНСКИЕ ЕПАРХИАЛЬНЫЕ ВЕДОМОСТИ” –
 ВАГОМЕ ДЖЕРЕЛО
 ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕРКОВНИХ
 ДАВНЬОСХОВИЦЬ КРАЮ.....701

Валерій Нестеренко (Кам'янець-Подільський)

ДІЯЛЬНІСТЬ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО
 ІСТОРИЧНОГО МУЗЕЮ
 ЩОДО ЗБЕРЕЖЕННЯ ЦЕРКОВНИХ ЦІННОСТЕЙ
 ТА РЕЛІГІЙНИХ ПАМ'ЯТОК У 1920-1930-ТІ РР. 708

Галина Скасків (Львів)

ІКОНИ СВ. ПАРАСКЕВ З КОЛЕКЦІЇ
 НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ У ЛЬВОВІ.....715

Наталія Степаненко (Дніпропетровськ)

ПАМ'ЯТКИ УКРАЇНСЬКОГО ЗОЛОТАРСТВА У ЗІБРАННІ
 КОШТОВНИХ МЕТАЛІВ
 ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО ІСТОРИЧНОГО МУЗЕЮ
 ІМ. Д. І. ЯВОРНИЦЬКОГО.....722

Наукове видання

ІНСТИТУТ РЕЛІГІЄЗНАВСТВА – ФІЛІЯ ЛЬВІВСЬКОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ РЕЛІГІЇ
ЛЬВІВСЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ ІНСТИТУТУ УКРАЇНСЬКОЇ АРХЕОГРАФІЇ
ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ім. М. ГРУШЕВСЬКОГО НАН УКРАЇНИ
ВІДДІЛЕННЯ РЕЛІГІЄЗНАВСТВА ІНСТИТУТУ ФІЛОСОФІЇ ім. Г. СКОВОРОДИ

ІСТОРІЯ РЕЛІГІЙ В УКРАЇНІ
Науковий щорічник
2007
Книга II

Львів "Логос" 2006

Художній редактор *З.Юськів*
Комп'ютерний набір *О.Антощак, Р.Рибка, Л.Рожкова*

Видавництво "Логос"
Львівського музею історії релігії
79008, м. Львів, пл. Музейна, 1

Друк Фірма "Простір-М"

Підписано до друку з готових діапозитивів   *Формат 60x84 1/16*
Папір офсетний. Гарнітура Pragmatica. Умовн. друк. арк.
Наклад 300 прим. Зам. № 934.